

Namyk Kemaly kim öldürdi?

Category: Goşgular, Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Namyk Kemaly kim öldürdi? NAMYK KEMALY KIM ÖLDÜRDİ?

1872-nji ýylyň 9-njy apreli.

Şondan üç gün öň sud edilmezden tussag astyna alnan **Namyk Kemal** we onuň dört ýoldaşy sürgüne ugradylýar. Olar gizlinlikde **«Müsür» gämisine** mündürilýär. Namyk Kemal palubadan iň soňky gezek Stambula nazar aýlaýar. Onuň göwnüne bolmasa, tutuş şäheriň ilaty bu adalatsyzlygyň öňüni almak üçin aýaga galan ýalydy. Portda adam-gara ýokdy. Ýogsam bolmasa, bir hepde öň halk Stambulda «Pidaýy Kemal, Pidaýy Kemal!» diýip, tolgunşykly çykyşlary gurnapdylar...

“HÜRRİYET” («Hurriet») gazetiniň adyny goýan ýazyjy. Ol mundan başga-da birtopar sözi we düşünjäni türk diline ymykly girizipdi. **Watan, millet, wyždan, ynkylap, ihtilal (rewolýusiýa), syýasyýat (syýasat) matbuat (metbugat), hökümet, hyýal, heýjan** we ýene nijeme söz...

1840-njy ýylyň 21-nji dekabrynda dünýä indi.

On dokuz ýaşynda **«Tasvir-i Efkâr»** gazetinde işläp başlady.

Ýigrimi baş ýaşynda «Tazminat» we «Yslahat» permanyny ýetersiz hasaplaýan ilkinji gizlin syýasy toparlanşyk bolan **«Täze osmanlylar» (“Yeni Osmanlılar Cemiyeti”)** jemgyýetiniň düýbünü tutmaga gatnaşdy. Konstitusiýany güýje girizmese, Soltan Abdylezizi tagtyndan indirmäge taýýarlanýardylar. Aralaryndaky bir ýoldaşynyň jansyz bolup çykyp, bar işi püçege çykarandygy sebäpli, Zyýa beý bilen daşary ýurda gaçdy. **“Hurriet”**-i Londonda çykardylar.

■ MAKALA GADAGANÇYLYGY

1870-nji ýylyň 24-nji noýabry...

Patyşa günä geçişlik yglan etdi, Stambula dolandylar.

Süleýman Nazyf aýtmyşlaýyn, Ýewropa pyçak bolup gidip, päki (ustura) bolup dolanyppy.

Monteskýeden we Russodan täsirlenipdi, respublika düşünjesi bilen tanşypdy. Dosty Ebuzziýa Tewfikiň çykarýan **“Hadika”** žurnalynda işlemäge başlady. Ýazgylarynyň aşagyna **«Baş habarçy»** (başmuharrir) manysyny berýän **“B.M.”** harplaryny goýýardy.

Çünki, bagyşlanmagynyň ýeke-täk şerti bardy: syýasatdan uzak durmalydy we makala ýazmaly däldi. Emma ol ýazyp bolmaýan durmuşy göz önüne-de getirip bilenokdy. Öweý daýysy Mahir beý bilen **“İbret”** gazetini aldylar. **“Hadika”** we **“İbret”** döwlet aparatyny tankyt edýän makalalary çap etdi. Iki gazetem «döwletdir hökümetiň edebine» (“adab-ı devlet-ü hükümet”) garşy çykyş etmekde aýyplanyp ýapyldy. Namyk Kemaly Stambuldanda uzaklaşdyrmak üçin Gelibola **mutasarryf** (gubernator) edip ugratdylar. Emma ol bärde uzak durmady, üç aýyny geçirip, Stambula dolandy. Emma žurnalistlik edere hiç hili mümkinçilik we şert goýmandylar. Elini gowşuryp durmady, sahna eserini ýazdy: **«Watan ýa-da Silistra»** “Vatan Yahut Silistre”.

■ ÇYKYŞ GURNALÝAR

1873-nji ýylyň 1-nji apreli.

Gedikpaşa teatrynda «Watan ýa-da Silistra» pýesasy sahnalaşdyryldy. Watany söýmegiň ony goramakdygyny aýdýan pýesa halky duýgulandyrdy, heýjana saldy. Halk “Ýaşasyn Watan!”, “Uzak ýaşa, Kemal beý!” diýip gygyrmaga durdy. Şatlykly çykyşlar munuň bilenem çäklenmedi. Köçä çykyldy. Spektaklyň aňşasynyň aşagyna pýesanyň awtorynyň ady «Pidaýy Kemal» (“Fedai Kemal”) diýip ýazylgydy. Ýaşlar elleri fakelli, dilleri “Pidaýy Kemal” sloganly ýöriş gurnadylar.

Spektaklyň ikinji görkezilişi hasam şüweleňli boldy. Nury beý, Bereketzada Ysmaýyl Hakgy beý pýesany mazamlap makala ýazdylar. Köşk bolýan zatlardan ynjalyksyzlandy.

Baş žurnalist – Namyk Kemal, Nury beý, Bereketzada Ysmaýyl Hakgy, Ahmet Mithat, Ebuzziýa Tewfik tussag edildi. Sudam etmediler, olar hakyndaky karar sürgündi. Nämede aýyplanýanlarynam bilenokdylar. Günälerini we berlen jezany 9-njy aprelde “Müsür” gämisine mündürilende **müňbaşy** (maýor)

Bahriden eşitdiler.

Tutaryk “Watan ýa-da Silistra” däldi(!), tutaryk – žurnalistlik etmek we zyýanly habarlary çap etmekdi...

■ IŇ SOŇKY BAKYŞ

Namyk Kemal berk howpsuzlyk çäreleriniň astynda gizlinlikde getirilen “Müsür” gämisiniň palubasyndan iň soňky gezek Stambula nazar saldy. Hamala bir hepde öň “Pidaýy Kemal” diýip gygyrşanlar porty dolduryp, bu adalatsyzlygyň öňüne bent bolýjak ýalydy. Portda yns-jyns ýokdy... “Müsüriň” baryňan ugruny bilýänem ýokdy.

Ahmet Mithat we Ebuzziýa Tewfik Rodosda düşürildi, olaryň sürgün ýeri bu adady.

Namyk Kemal Kipre äkidildi, onuň sürgün ýeri Famagustady.

Beýleki iki žurnalist bolsa Akka galasyňa tabşyryldy. Olar üçin Osmanlynyň çäklerinde at-owazasy ýaýran belli sürgün ýerlerindäki galalar saýlanyp alnypdy. Berlen jezanyň belli möhleti ýokdy. Ymykly düzelýänçäler dowam etmelidi.

■ KYNÇYLYKLY GÜNLER

Namyk Kemalyň Famagusta galasyndaly sürgünlik durmuşy 38 aý dowam etdi. Mazara çalyň edip duran kiçijik daş hüjre ýaşar ýaly däldi. Gala topçular üçin salnyp, ýaşamaga niýetlenmedik bolansoň, çygly we sowukdy. Birnäçe gezek ysytma keseline ýolukdy, aý guýy suwuny içdi. Iýer-içer ýaly zatlar aň gymmatdy.

Adada bir kawaler kapitan, dört kawaler we iki topçy rýadowoýdan ybarat ýedi adamlyk howpsuzlyk wzwoody bardy. Gapynyň öňünde iki nobatçy durýardy. Ýekedi. Ýylan-içýanlary, kelpezeleri, syçanlary we bit-büreleri dost tutundy. Garynja saklady.

Famagastada iň kän zat – wagtdy, şonuň üçin ol bar wagtyny edebiýata sarp etdi. «Akif beý», «Gülnahal», «Biçäre çaga», «Gara bela» ýaly belli eserlerini şu ýerde ýazdy. Zol-zol maşgalasyňa, dost-ýarlaryňa hat ýazdy. Onuň bar tesellisi hatlar we kitaplardy. Edebiýat onuň gaýgy-gamyny biraz

ýeňledýärdi. Birem agy, ahy-nala gatyşykly (pessimistik) goşgulary ýazdy. Başyndan geçýän görgüdir horluklaryna gynanýardy, maşgalasyndan, dost-ýarlatyndan we žurnalistlikden alysdady. Maşgalasy dargapdy, maddy ýeter-ýetmezçilikleri bardy. Ýöne... çekýän horluklary, gaýgy-hasratlary onuň ynanyp ömrüni bagyş eden ýolundaky güýjümi we aýgytlylygyny berketdi. Özüne bolan ynamyny artdyrdy. Iň oppozision häsiýetli eserlerini şu döwürde ýazdy. Hiç haçan puşmanlyk duýgusyny göwnüne getirmedi. Ruhuny belent tutdy. Azatlyga barýan ýoluň kynçylykly geçjegini ol gowy bilýärdi. Ýurdunda bolup geçýän zatlara biperwaý garasy gelmedi. Hut şonuň üçinem azmlydy. Ömrüniň ahyruna çenli şahsy bähhidini üçin, diňe özi aman galmak üçin hereket etmedi, muny aňyna-oýuna-da getirmedi, ol beýtmegi bigaýratlyk saýýardy.

■ SÜRGÜNDE ÖLÜM

1876-njy ýylyň 23-nji noýabry.

101 gezek zalply top atyşy arkaly Konstitusiýa yglan edildi. Tagta **Soltan Myrat V** geçdi. Namyk Kemalyň sürgün jezasy gutardy.

Emma...

Stambulda kän durup bilmedi, tagta çykan **Soltan Abdylhamyt II** mejlisi dargadyp, konstitusiýany ýatyrdy.

Namyk Kemal bu gezek Midillä sürgün edildi.

Onuň sürgünlük durmuşy Rodosda dowam etdi we... 48 ýaşynda bakyýete göç etdi.

Onçakly gartaşmadyk ýaşda ýaş ölmeginiň sebäbi-de sürgünlük ýyllarynda başdan geçiren horluklarydy.

Şindi haýsyňyz aýdyp bilersiňiz: Namyk Kemaly kim öldürdi?

Adamyň janyna kast etmek diňe ýarag güýji bilen, bomba bilen bolýandyr öýtmäň...

Namyk Kemal jenaýatyň pidasy boldy.

Öz wesýetine eýerip, Balaýyrda jaýlandy. Mazaryny **Tewfik Fikret** oňardy. Ölümünüň öň ýanynda ýazan setirlerini şol wagt hiç kim mazar daşyna ýazmaga bogny ysmady:

“Öläýsem görmänkä, halka arzuwlan feýzimi,

Ýazylgy sengi-gabrymda «Watan mahzun, men mahzun»

(Ölürsem görmezden millete ümid ettiğim feyzi;
Yazılsın seng-i kabrimde; Vatan mahzun, ben mahzun.”)

Namyk Kemal okady, türmä atyldy.

1905-nji ýylyň ýanwary. Stambul.

Sirkejide bir öýe harbylar bir operasiýa gurnady. Öýde kireýne ýaşayan Harby akademiýanyň uçurymy bolan iki sany ýüzbaşy (kapitan) tusag astyna alyndy. Ikisi-de 24 ýaşyndady.

Operasiýa gatnaşan harbylaryň üsünü öýdäki kitaplar çekdi. Ýewropada çap edilen dürli žurnallardan we gazetlerden kesilip alnan hapa-paýys sözli tekstlerem az däldi. Hapa sözleriniň gyrasynda şol bir ofiser tarapyndan ýazylan bellikler bardy. Aýratynam kitaplar howpludy – olar Namyk Kemalyň eserleridi! Hemmesini aktlaşdyryp, halta gapgardylar.

Ofiserlerden birinuň konferensiýa nutuklaryny ýatladýan ýazgylaryna-da el uruldy.

Iki ofiser öý döküşlik gutaransoň, «Bekiraga bölügi» diýilýän, şol wagtyň syýasy tussaglarynyň saklanýan (häzirki Beýazitdäki Stambul uniwersitetiniň baş kampusynyň (şäherçesiniň) içinde ýerleşýän) türmä salyndy.

Içerdäki ofiserleriň biriniň ady Ysmaýyl Hakgydy. Beýlekisi bolsa golagasy Mustapa Kemal...

■ MUSTAPA KEMAL «BEKIRAGA» ZYNDANYNDA

Tussag astyna alnan ofiserleriň sany dörtdi. Şolaryň biri-de Aly Fuat (Jebesoy) diýilýändi. Mustapa Kemal we Aly Fuad harby gimnaziýadan (liseýden) bäri ýakyn dostdy. Mustapa Kemalyň Selanikdäki maşgalasy hepdäniň ahyrynda ýygy-ýyggydan dosty Aly Fuadyň Salajakdaky öýlerine görme-görşe giderdi. Aly Fuadyň kakasy Ysmaýyl Fazyl paşa döwrüniň tanymal harby gullukçylaryndandy. Ol Mustapa Kemaly diýseň gowy görýärdi. Ol bir gezek Aly Fuady Mustapa Kemal ýaly adam bilen dostdugy üçin sagbolsun aýtdy. Çünki Ysmaýyl Fazyl paşa Mustapa Kemal bilen özara pikir çekişmesine girip heziller edýärdi. Mustapa

Kemal bilen Aly Fuat kitap okamaga, dünýäde nämeleriň bolup geçýändigini bilmäge höweslidiler. Iki dost «Bekiraga» zyndanynyň oňaýsyz şertlerinde-de kitap okamaklaryny dowam etdirdiler. Ot minderleriň üstünde ýatdylar, sowuga, açlyga döz geldiler.

Ahyrsoňy nämüçin tussag edilendiklerini bildirler: Soltan Abdylhamyt II-ä bombaly terakty amala aşyrmagy meýilleşdirmek! Bildirilýän aýba özleri haýran galdy...

■ ŞUGUL GULLUKÇYNYŇ ZABTY

Birnäce gün geçensoň Mustapa Kemal soraga çekildi.

Derňewçiniň ýanyndaky öňki gullukçy aýyplamalary eşdip, haýran galdy.

Çünki bu öňki işgär harbylykdan çykarylan biridi. Ýatmaga ýeriniň, iýmäge döwüm çöreginiň ýokdugyny aýdyp özüne gyýyldyryp, olaryň arasyna sümülipdi.

Bu köne işgär jaýdaky toplanşyklara işjeň gatnaşygy, hatda wagtal-wagtal öýde ýatymlaýyn galýan, dost sanylan Fethidi.

Fethi indi operatiwnikdi, «Ýyldyz» köşgüniň gizlin gullugyna alnypdy.

Mustapa Kemalyň öýde egindeşleri bilen geçirýän toplanşyklarynda nämeleri ara alyp maslahatlaşýandyklaryny ýüzüne durupdy.

Ýeri, Mustapa Kemal öýde nämeleri ara alyp maslahatlaşypdylar?

– Taryhda ynkylaplaryň ilkibaşda progressiw kişileriň serinde pikir halynda döräp, wagtyň geçmegi bilen jemgyýet gaplap almagy.

– Başga halklaryň ýazyjy-şahyrlary, progressiw adamlary gije-gündiz işläp halklaryny oýarmaga çalyşýarkalar biziň akyldarlarymyz we ýazyjy-şahyrlarymyz niredede?

– Biziň ýekeje Namyk Kemalymyz bar. Ol türk halkynyň asyrlarboýy garaşýan sesini ýaňlandyrdy. Emma onuň ne sygyrlaryny, ne çykyşlaryny okap bilýäris. Bu halkyň taryhynyň bir ugruny kesgitleýän «Watan ýa-da Silistra» pýesasyny-da arkaýyn sahnalaşdyrmaga goýmadylar.

– Türk-grek urşunda bu flotiliýany Haliçden çykman saklamak

jenáýat dälmidir? Halk patyşasyndan nämüçin hasap sorap bilenok? Barypýatan hyýanat bolan bu çemeleşmeleri eden adama Fatih Soltan Mämmetleriň, Ýowuz Selimleriň nesli hökmünde garamak mümkinmi?

Mustapa Kemalyň öýdäki çykyşlarynda ýurduň we goşunyň bialaç ýagdaýy bilen baglanyşykly günäkär hasaplaýan adamy Abdylhamyt II-di.

Şol sebäpli şugul Fethi Mustapa Kemalyň we onuň egindeşleriniň patyşany bombalajak bolýandyklary barada ýalan habary şugullapdy.

Hamala Mustapa Kemal «Hyrkaýy-şerife» (Pygamberimiziň (s.a.w) dony) zyýarat edýän wagtynda Abdylhamyt II-niň awtoulagyna bomba atmalydy!

Anyk senesi-de bellidi. Remezan aýynyň 15-i!

Aslynda ortada ne bomba bardy, ne-de beýle çykyş. Öýde iki “delil” bardy:

Biri öýdäki watany halas etmäge çagyryýan çykyşlar we...

■ GAZET ÇYKARYPDY

Mustapa Kemalyň Abdylhamyt II-ä garşy bombaly terakt amala aşyrjagyna ynanylmagynyň ikinji subutnamasy – onuň Harby Akademiýada okap ýörkä gazet çykarypdy!

Bu “gazet” aslynda golýazma usuly bilen ýaýradylan çaklaňja we bir sahypalyk broşýurady. Ýazgylary köplenç Mustapa Kemal ýazýardy. Makalalar azatlyk, watan we Namyk Kemalyň respublikan düşüňjeleri baradady. Sülçüler karara geldi:

Öýde ýurduň gelejegi barada pikir alyşan, heniz mekdepde okap ýörkä azatlyk talap edýän ýazgylary ýazan Mustapa Kemal hakyky terrorçydy!..

Mustapa Kemalyň we Aly Fuadyň gelejegi, döwrüň garaňky kontrrazwedkasynyň kölegesi astyndady. Bu diňe olaryň kärlerine däl, ömürlerine-de palta salyp biljekdi. Şübhesiz, başlaryna bir “bela” inip biljekdigini, çünki, olaryň birnäçe egindeşleri azatlyk talap edendikleri, gazetdir kitap okaýandyklary üçin okuwdan kowlup, sürgüne gönderilipdi. Emma şindi Mustapa Kemal we Aly Fuat terrorçylykda aýyplanýardy.

Kyn ýagdaýdadylar...

■ OKUW JAÝYNYŇ KOMENDANTY HALAS ETDI

Hawa, olar azatlyk isleýärdiler.

Hawa, olar ýurtlarynyň ýykylyp weýran bolup we dargap baryandygyny görýärdiler.

Emma olar terrorçy dälidi.

Muňa iki kişi ynandy:

Biri **Aly Fuadyň** kakasy **Ysmaýyl Fazly paşa** – «Erkân-ı Harbiye-i Umumiye»-niň (Baş goranyş) görnükli ofiserlerdinden. Beýlekisi Harby akademiýanyň serkerdesi **Aly Ryza paşa**.

Iki paşanyň ara girmegi bilen Mustapa Kemalyň we Aly Fuadyň «Bekiraga» zyndanyndaky bendiligi iki aýdan soň gutardy.

Çünki aýyplamalar hiç hili subutnamasy bolmadyk we karýera hantamaçylygynda gezyän habarçy Fethiniň toslamalaryndan ybaratdy. Ortada bomba diýen zadyň ady-eseri ýokdy.

Muňa garamazdan iki ýüzbaşy-da sürgüne gönderildi. Mustapa Kemal Şama, Aly Fuat Beýruta gitdi.

Gynansak-da, Harby akademiýany 5-lik we 8-lik baha bilen tamamlan iki ukyply ýüzbaşy sap azatlyk isläp, mähriban ýurdunyň gelejegi barada pikir alyşandyklary üçin kärlerine sürgün bilen başlamaly boldular.

Ýöne azatlyk talaplaryndan hiç haçan el çekmediler, tä ölýänçäler...

Soner ÝALÇYN.

«HÜRRİYET» gazeti, 13.03.2011 ý.

Terjime eden: Guwanç MÄMİLİYEW. Taryhy makalalar